

6. Психологическое насилие над детьми в семье [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.poiskdetei.info/861-psihologicheskoe-nasilie-nad-detmi-v-seme.html>.
7. Синельников А. Выученные уроки : Подростки и проблема насилия в семье // Обыкновенное зло : исследования насилия в семье / под ред. О. Здравомысловой. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – С. 92 – 122.
8. Смагина М. Насилие над детьми в семье как социокультурное явление современной России [Электронный ресурс] / М. Смагина. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/nasilie-nad-detmi-v-seme-kak-sotsiokulturnoe-yavlenie-sovremennoi-rossii> – 22.03.2014.

Світлана Калаур,
канд. пед. н., доцент,
Наталія Олексюк,
д. пед. н., доцент,
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

НАСИЛЬСТВО НАД ДИТИНОЮ В СІМ'І ЯК АКТУАЛЬНА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті теоретично обгрунтовано проблему насильства над дитиною в сім'ї та доведено її актуальність. Виділено типи і види насильства, зазначено його причини, наближені та віддалені наслідки. Висвітлено зміст соціально-педагогічної роботи з попередження та подолання домашнього насильства над дитиною. Розроблено методичні рекомендації соціальному педагогу щодо профілактики та подолання насильства над дитиною. Зазначено пропозиції щодо оптимізації захисту дитини від сімейного насильства. Окреслено перспективи наукових досліджень в означеній сфері.

Svitlana Kalaur,
Nataliia Oleksiuk

DOMESTIC VIOLENCE AGAINST CHILDREN AS A VITAL SOCIAL AND PEDAGOGICAL PROBLEMS

The article features the problem of child abuse in the family. The types and kinds of violence, certain reasons, short and long-term consequences are outlined. The article highlights the contents of social and pedagogic work for the prevention of child abuse in the family. The recommendations on protection of children from violence, prevention and combating violence are provided. Prospects for further research in this area are determined.

Сучасна українська сім'я переживає складні перетворення. Рівень життя більшості сімей став нижчим за мінімальні соціальні стандарти, внаслідок чого посилилась їх економічна, психологічна та моральна нестійкість. Серед такого широкого спектру сімейних негараздів не останнє місце займає домашнє насильство над дітьми.

Світовою громадськістю сімейне насильство визнано одним із ключових факторів, які ставлять людину в залежне становище, наносять величезну моральну шкоду суспільству і є перепорою на шляху подолання нерівності та дотримання людських прав. Небезпека насильства в сім'ї полягає в тому, що його прояви не лише руйнують гармонію і злагоду в родині, а й виступають однією з передумов злочинності в соціумі [7, с. 123]. Моделі насильницької поведінки дедалі більше поширюються через засоби масової інформації, телебачення, а тому стають більш звичними у побуті.

Особливо вразливими до жорстокого поводження є діти, оскільки вони найбільш незахищені та повністю залежні від дорослих. Саме тому проблема насильства над дітьми винесена з розряду приватної на державний рівень. На національному рівні в Україні прийнято ряд законодавчих та нормативно-правових актів, які захищають дитину від насильства в сім'ї, а також регламентують діяльність правоохоронних органів щодо попередження та припинення насильства щодо неї. В усіх регіонах нашої країни функціонують спеціалізовані установи для жертв насильства, зокрема: кризові центри; центри соціально-психологічної допомоги, спрямовані на надання комплексної психологічної, юридичної, інформаційно-консультативної, соціально-медичної та іншої допомоги; тимчасові притулки тощо [5, с. 4–6].

У контексті викладеної проблеми надзвичайно актуальною є соціально-педагогічна робота щодо попередження та подолання жорстокого поводження з дітьми в сім'ї. Особливості функціонування сім'ї, де вчиняється насильство, описані в дослідженнях зарубіжних і вітчизняних науковців Л. Алексеевої, К. Бабенко, А. Бондаровської, Н. Дмитренко, А. Коголовської, Н. Максимової, М. Московки, Н. Щербак та ін. Різноманітні аспекти попередження та подолання насильства в сім'ї розглянуті в працях А. Бесєдіна, О. Кочеміривської, М. Мацковського, Г. Паттерсона, В. Тулякова, А. Харчева, Т. Шипунової та інших учених.

Зміст та особливості соціально-педагогічної роботи з сім'єю, в якій відбувається насильство, частково розглянуті в роботах З. Зайцевої, І. Зверевої, А. Капської, Н. Сейко. Загальні аспекти проблеми насильства над дітьми вивчали А. Антонов, О. Безпалько, Н. Максимова, К. Мілютіна, Т. Сафонова, Е. Цимбал. Правові аспекти проблеми жорстокого поводження з дітьми висвітлені в роботах Н. Агарова, Н. Асанової, Н. Гайдаренко, В. Квашиш, К. Левченко, І. Лисенко, Г. Лактіонової, І. Трубавіної.

Мета статті – теоретично обґрунтувати проблему насильства над дитиною в сім'ї та виявити перспективи соціально-педагогічної роботи у попередженні та подоланні означеного явища.

На основі аналізу наукової літератури і чинного законодавства з'ясовано, що насильство над дитиною – це умисна фізична, сексуальна, психологічна чи економічна дія чи її загроза, примус щодо дитини з метою її контролю, залякування, навчання їй почуття страху [1; 4; 6]. Виявлено, що більшість вітчизняних і зарубіжних науковців розглядають сімейне насильство над дитиною у правовій, моральній, суспільно-політичній та психологічній площинах. У правовій площині більшість випадків насильства карається законом. Але проблема полягає в тому, що жертви насильства не завжди звертаються за допомогою до правоохоронних органів [4].

Виділено такі типи та види насильства над дитиною в сім'ї, як: фізичне (жорстокі фізичні покарання, фізичні знущання, побиття); сексуальне (сексуальне насильство, інцест); психологічне (дитина є свідком знущань над іншими членами сім'ї, залякування, погрози, ізоляція, емоційне насильство); економічне (використання привілеїв дорослих) та насильство комплексного характеру. Насильство над дитиною класифіковано також за наступними ознаками: за стратегією поведінки кривдника (явне та приховане (непряме)), за часом (те, що відбувається зараз, і те, що трапилося в минулому), за тривалістю (одноразове або багаторазове, що триває роками), за місцем та оточенням (вдома, з боку інших родичів тощо) [5, с. 71 – 73].

Встановлено, що в основі жорстокого поводження з дитиною лежить нерозуміння її цінності, відсутність системи демократичних переконань, які визначають модель сімейного життя і родинного виховання в конкретній сім'ї. Головними причинами виникнення жорстокого ставлення до дитини є: алкоголізм одного чи обох батьків, їх незрілість, егоїзм, прагнення до розваг, відсутність прив'язаності до дитини, небажаність дитини, наявність фізичних чи психічних розладів у здоров'ї дитини тощо. Виявлено наближені наслідки насильства над дітьми (фізичні травми; ушкодження; блювота; головний біль; втрата свідомості; крововиливи в очні яблука; гострі психічні порушення; важка депресія з відчуттям власної збитковості, неповноцінності) та віддалені наслідки (порушення фізичного і психічного розвитку дитини; соматичні захворювання; особистісні та емоційні порушення; соціальні наслідки) [3].

Доведено необхідність здійснення соціально-педагогічної профілактики жорстокого поводження з дитиною та реабілітації дитини-жертви сімейного насильства. З'ясовано, що методологією соціально-педагогічної роботи з протидії насильства над дітьми є концепція «допомоги для самопомоги», яка змінює свідомість і поведінку дорослих та дітей. Особливістю цієї концепції є стимулювання людини до навчання самостійному розв'язанню проблем через навчання: правам людини; життєвим умінням і навичкам, які реалізують ці права в реальному житті, дозволяють запобігти їх порушенню; толерантності, зміні ставлення до жорстокого поводження з дітьми на неприйняття та відмову від такого поводження [1].

З'ясовано, що соціально-педагогічна профілактика насильства над дитиною – це робота, спрямована на попередження аморальної, протиправної, іншої асоціальної поведінки членів сім'ї щодо дитини та запобігання такому впливу. Ця робота передбачає виконання наступних завдань: інформування про сутність і наслідки жорстокого поводження з дітьми, відповідальність за них; демонстрація моделі сімейного та суспільного виховання, людських стосунків, які засновані на гуманних і демократичних засадах; роз'яснення прав членів сім'ї, їх реалізація та захист, побудова власної моделі сімейного життя і сімейного виховання; зміна ставлення суспільства до жорстокого поводження з дітьми, активізація громадської позиції людей; самореалізація дітей та дорослих [6, с. 152 – 154].

На основі аналізу науково-методичної літератури та практичного досвіду встановлено, що соціально-профілактична робота щодо жорстокого поводження з дітьми здійснюється на трьох рівнях: первинна профілактика (як загальна просвіта населення з приводу цього явища), вторинна (цілеспрямована робота з окремими групами дорослих і дітей з метою зміни ставлення до поводження з дітьми, формування життєвих умінь та навичок у дорослих та дітей) і третинна (реабілітація постраждалих від жорстокого поводження та корекція тих, хто чинить насильство). При проведенні профілактики жорстокого поводження з дітьми в сім'ї слід враховувати травматичний досвід батьків у дитинстві, відсутність чітких цілей як у вихованні дітей, так і стосовно власного майбутнього, перевага деструктивного спілкування в сім'ї, відсутність навичок конструктивної взаємодії, внутрішньо-особистісні порушення дитини [2, с. 38 – 41].

Доведено, що оптимальними технологіями роботи соціального педагога в означеному напрямі є: особистісно-орієнтована технологія, технологія «Рівний-рівному», рекламно-інформаційні технології. Основними методами соціальної роботи з дітьми-жертвами насильства вважаємо: соціально-психологічні, спрямовані на внутрішній світ дитини, які передбачають певну корекцію його системи цінностей і орієнтацій;

соціально-педагогічні, які дають можливість підвищити освітній та інтелектуальний рівень дитини, сформувати адекватну оточуючим його умовам систему ціннісних орієнтацій і уявлень; соціально-медичні, які призначені для надання дитині своєчасної та необхідної медичної допомоги; соціально-правові, що включають в себе певні процедури та операції, які дозволяють привести процес життєдіяльності дитини відповідно до існуючих норм закону; соціально-економічні, спрямовані на вирішення проблем матеріального благополуччя дитини; соціально-групові, що дозволяють соціальному педагогу та іншим фахівцям вести роботу з соціальним оточенням дитини. Задля підвищення результативності означеної діяльності використовуються різноманітні засоби та інструменти [7, с. 135].

Сформульовано методичні рекомендації соціальному педагогу щодо профілактики та подолання насильства над дитиною, а саме: соціальний педагог повинен сприяти поширенню знань та інформації про соціальні та сімейні стосунки, ранньому виявленню потенційно конфліктних ситуацій та вирішенню міжособистісних та внутрішньосімейних конфліктів, виявляти факт жорстокого поводження з дитиною в сім'ї; фахівець має допомагати, піклуватись та надавати поради різним сторонам, причетним до випадків насильства в сім'ї, проводити для цього соціальні розслідування; спеціаліст соціально-педагогічної роботи зобов'язаний вивчати особистість та її референтну групу, у відповідності до цього має знати засади психолого-педагогічної діагностики і вміти розробляти корекційну програму роботи як з дитиною, так і з її оточенням; соціальний педагог зобов'язаний повідомляти про вчинене над дитиною насильство, якщо така інформація стала йому відома, відповідні органи; фахівець повинен здійснювати заходи щодо попередження випадків жорстокого поводження з дітьми. Ефективність означених рекомендацій зумовлюється рівнем володіння фахівцем певною системою професійних знань, умінь і навичок [7, с. 137].

Проведене дослідження дало змогу окреслити деякі пропозиції щодо оптимізації захисту дитини від сімейного насильства, а саме: удосконалення чинного законодавства та посилення його дієвості щодо соціальної підтримки та захисту сім'ї; налагодження співробітництва та взаємодії державних структур та недержавних організацій щодо надання допомоги дітям, які зазнали насильства в сім'ї; вдосконалення змісту роботи фахівців різних галузей та сфер діяльності щодо попередження та подолання дитячого насильства в сім'ї; підготовка кваліфікованих кадрів для роботи з сім'ями, де мають місце прояви насильства над дітьми; організація подальших наукових розробок щодо вирішення проблеми попередження та подолання насильства над дітьми в сім'ї.

Досліджувана проблема багатоаспектна і не може бути вичерпана даною статтею. Подальшого вивчення та вирішення потребують, зокрема, особливості незаконного використання дитячої праці та купівлі-продажу дитини. Невідкладною вважаємо проблему удосконалення технологій реабілітації означеної категорії дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асанова Н. Жестокое обращение с детьми : основные методологические вопросы, практические и правовые аспекты / Н. Асанова // Руководство по предупреждению насилия над детьми / [под ред. Н. Асановой]. – М. : ВЛАДОС, 2007. – 126 с.
2. Запобігання і протидія насильству в сім'ї : Методичні рекомендації для соціальних працівників. – К. : ДЦССМ, 2004. – 192 с.
3. Мельник Ю. Надання допомоги дітям – жертвам насильства / Ю. Мельник, С. Шаргородський // Психологічна газета. – 2007. – № 8. – С. 9 – 20.
4. Права дитини : сучасний досвід та інновації / [заг. редакція Г. Лактіонової]. – К. : Либідь, 2005. – 86 с.
5. Система захисту дітей від жорстокого поводження : [навчально-методичний посібник / за ред. К. Левченко, І. Трубавіної]. – К. : Держсоцслужба, 2005. – 396 с.
6. Соціальна педагогіка : підручник ; 5-те видання виправлене та доповнене / [за редакцією проф. А. Капської]. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 488 с.
7. Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями : [посібник] / [А. Капська, Н. Олексюк, С. Калаур, З. Фалинська]. – Тернопіль : Астон, 2010. – 304 с.